

JOHN LOCKE' DA AKIL VE VAHİY İLİŞKİSİ*

Ayşe Sıdıka OKTAY**
Şeyma BENLİ***

ÖZET

Hakikatin peşinde koşan insanoğlu düşünce gücünün yardımı ile gerçeğin bilgisine ulaşır. Diğer hiçbir canlıda bulunmayan düşünce gücü insana kendini bulma ve hayatı anlamlandırma olanağı tanır. Kendi varlığı üzerine düşünen insanoğlu ise hem mutluluğa hem de hakiki olana ulaşacaktır. Hakiki bilginin insana sağladığı mutluluk pek çok filozofa göre insanın ulaşmak istediği nihai amaçtır. İnsanoğlu bu amaca ulaşabilmek için bir aydınlanma yaşamalı ve Tanrı'nın ona verdiği yetileri en yüksek derecede kullanmalıdır. Felsefe tarihini incelediğimizde mutluluğa giden hakikat yoluna bizi ulaştırmaya çalışan en önemli filozoflardan biri olarak John Locke görülebilir. Zira o Aydınlanma Felsefesini kurucusu, insanın kendini tanıma noktasında çok önemli bir eşik olarak görülen 18. yüzyıl dünyasının mimarı olarak kabul edilir.

Locke'un bu amaçla açtığı yolda yardımcı olarak gördüğü iki kaynak mevcuttur. Bu kaynaklar Locke felsefesinde akıl ve vahiy olarak isimlendirilir. Locke'a göre akıl ve vahiy kavramlarının doğru bir şekilde anlaşılması ve bu kavramlar arasındaki dengenin sağlıklı bir şekilde kurulması insanı hakiki olana, gerçeğin bilgisine ulaştıracaktır. Çalışmamızda Locke felsefesinde akıl ve vahiy kavramının yeri ve bu iki kavram arasındaki dengenin nasıl kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Vahiy, Bilgi, Mucize, Mutluluk, John Locke.

ABSTRACT

Human beings, who seek to discern the ultimate nature of reality, reach the knowledge of truth by the assistance of mind power. This power, which is not available for any other creature, enables people to find themselves and explain the meaning of life. Mankind who think on their own existence

---

* Bu makale Bab projesi kapsamında hazırlanan John Locke'da Akıl Vahiy ilişkisi adlı tezden üretilmiştir.

** Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi ABD, asoktay@gmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi Yüksek Lisans Öğrencisi, seymabenli42@hotmail.com

will achieve both happiness and reality. According to many philosophers, happiness, achieved by true knowledge, is an ultimate goal for human beings. A person should reach the enlightenment and use God given capabilities at the highest level possible in order to achieve the above-mentioned goal. John Locke, as one the prominent philosophers, tries to guide us to the truth path. He is the founder of the Enlightenment philosophy and a master of 18th century philosophy world.

Locke states that there are two sources that help us to get the truth path. These are entitled as “mind” and “revelation”. According to Locke, correct understandings of “mind” and “revelation”, as well as setting a solid balance between these two concepts will get mankind to the ultimate reality and knowledge of the truth. Our research is based on the definitions of the concepts of “mind” and “revelation” in Locke's philosophy and how to set the right balance between these two notions.

Key words: *Mind, Revelation, Knowledge, Miracle, Happiness, John Locke.*

GİRİŞ

Yaşanılan yüzyılın genel özellikleri filozofların felsefelerini anlamamız açısından oldukça önemlidir. Birçok filozofun felsefesinde kendi yaşadıkları yüzyılın izlerini görmek mümkündür. Bununla birlikte bazı düşünürler vardır ki çağlar ötesine hitap ederek yaşadıkları dünyayı değil kendilerinden sonra gelecek çağı felsefelerinde yansıtır. Düşünce dünyalarında o dünyanın izlerini verir ve o dünyayı biçimlendirir. İşte bu büyük düşünürlerden birisi de John Locke'dur.

Modern dünya görüşünün oluşmasında önemli katkı sağlayan Locke o güne kadar bu anlamda var olan bütün filozoflardan daha sıkı ve bilinçli bir duruş ortaya koyarak Aydınlanma Çağı'nın mimarı olmayı üstlenmiştir.¹ İnsan için son derece önemli olan inanç faktörü üzerinde duran Locke, aklın önderliğini kaybetmeden dini inanışın nasıl geliştirilebileceği yolunu göstermeyi amaçlamış, epistemolojik geçerliliği koruyarak vahiy kaynaklı bir dini, akli inkâr etmeden neye nasıl iman etmemiz gerektiği üzerinde durmuştur.

Akıl ve vahiy kavramlarının bilgi felsefesi bakımından değerlendirilmesi, kaynaklarının tespiti, vahiy bilgisinin imkânı ve aralarındaki çelişmezliğin ortaya koyulabilmesi şüphesiz ki günümüzde de mevcut olan birçok problemin çözümüne olanak tanıyacaktır. Locke bu amaca ulaşmak için bilgi edinme aşamalarını göstermiş, doğru bilgilenme yolu

---

¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 571.

izlenildiği takdirde doğru bir inanın da beraberinde geleceğini savunmuştur. Zira o akıl ile vahiy, bilgi ile inanç arasında sağlam bir ilişki kurulmasının hakikati ortaya çıkaracağını düşünmektedir.

1. Locke Felsefesinde Akıl

Akıl kavramı genel olarak pek çok düşünürün göre insanda var olan soyutlama yapma, kavrama, bağıntı kurma, düşünme, benzerlikleri, farklılıkları ayırt etme ve bunların bilincine varma kapasitesi ve çıkarsama yapma yetisi olarak görülür. Akıl mefhumu insana vahiy, inanç, sezgi, duygu ve duygudan farklı olarak sadece insana has olan bilme yetisini sağlamakta, bu yetiyi kullanan birey ise doğru düşünme ve hüküm verme gücünü elde etmektedir.² Bu yetinin doğru kaynaklardan beslenmesi ve güvenli yollardan geçmesi nihayetinde hakikate ulaşmayı beraberinde getirecek, gerçeğin hükmüne ulaşan insanoğlu ise aydınlanmaya ulaşacaktır. Bu anlamda hakikate giden yolda önemli mesafe kaydeden Locke gerçekliğin ne olduğu sorunu üzerinde önemle durmuştur.

Gerçek olanı belirlemede temel özelliğimiz olan akıl, Locke felsefesine göre de insanı hayvandan ayıran en temel bir güç olarak görülmektedir. Ona göre akıl kimi kez sağlam ve açık ilkeler, kimi kez de bu ilkeleri ortaya koymada kullandığımız nedenlerdir.³ Akıl kavramı insana doğruyu, gerçeği ve hakiki olanı gösterecektir. Gündelik kullanım dilinde birbiri yerine geçen bu kavramlar felsefe dünyasında bakıldığında birbirinden farklı terimler olduğu açıkça görülmektedir. Doğru; genel olarak felsefede gerçekliğe karşılık gelen, hakikate uygun olan bilgi,⁴ gerçeklik; dış dünyada nesnel bir varoluşa sahip olan varlık,⁵ hakikat ise zaman zaman gerçeklik zaman zaman doğruluk anlamında kullanılsa da temelde bir şeyin kendi özü içerisinde örtüsünü kaldırması, açığa çıkması durumunun fark edilmesi olarak tanımlanır.⁶ O halde denilebilir ki doğruluk daha çok bilginin konusu, gerçeklik dış dünyadaki varoluşun bir ürünü, hakikat ise bu ürünün doğru bir

---

² Ahmet Cevizci, "Akıl", *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 48-49.

³ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 464. Eserin, Türkçede iki ayrı çevirisi mevcuttur: John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*, çev. Meral Delikara Topçu, Öteki Matbaası, Ankara 2000 ve John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2013, her iki Türkçe çeviride zaman zaman karşılaştığımız anlama sıkıntısından dolayı çalışmamızda bu iki eser ile İngilizcesinden karşılaştırmalı olarak yararlanılmıştır. Karşılaştırma yapılırken kullanılan İngilizce baskısının künyesi şöyledir: John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, The Pennsylvania State University, Electronic Classics Series, Faculty Editor, Jim Manis, Hazleton, PA, 1999. Çalışmada *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, *İnsan Anlığı* diğer çeviri *İnsan Yetisi*, İngilizce eser ise *E.C.H.U.* olarak kısaltılacaktır.

⁴ Cevizci, "Doğru", *Felsefe Sözlüğü*, s. 97.

⁵ Cevizci, "Gerçek", *Felsefe Sözlüğü*, s.147.

⁶ Cevizci, "Hakikat", *Felsefe Sözlüğü*, s. 156.

şekilde anlaşılması ile alakalıdır. Bu kavramlar aynı zamanda hakikati anlamamızda önemli yer teşkil eden mahiyet ve hüviyet kavramları ile de uygunluk gösterir. Mahiyet; bir varlığın içyüzü, aslı ve esası⁷ yani gerçekliği, hüviyet ise kimliği, ne olduğu⁸ onu diğer varlıklardan ayıran özellikleridir.

Locke felsefesi incelendiğinde gerçeklik doğruluk, hakikat tanımlarının yukarıdaki açıklamalara paralel olduğu görülür. O, doğruluğu ancak sözcüklerle ifade edilen yargı belirten önermelerle izah etmekte, bu önermelerin kendi içinde tutarlılığının bizi doğru olana götüreceğini ifade etmektedir.⁹ Bundan hareketle denilebilir ki, önermeler bilgiler sunmakta, bu bilgilerin dış dünyadaki varlıklarla uygunluğu ise doğruluğu vermektedir.

Ampirizmin kurucusu sayılan Locke, doğruluğa karşılık gelen, dış dünyada mevcut olan bir gerçeklik olduğunu öne sürer. Ona göre gerçekliğe sadece deneyim yoluyla anlaşılabilir.¹⁰ Hakikat konusunda ise kendi ampirik düşüncesine, gerçeklik anlayışına karşı çıkma pahasına, en açık hakikati, metafizik bir varlık olan “Tanrı’nın varlığında” görmektedir.¹¹ O halde Locke’a göre Tanrı varlığının anlaşılması doğrunun da gerçeğin de anlaşılmasına zemin niteliği taşımaktadır. Zira hakikatin açığa çıkması onun felsefesinde hem gerçeği hem de doğru olanı gözler önüne serer. İnsanı diğer canlılardan ayıran akıl bu durumda sadece onu diğer canlılardan ayırt eden bir yeti olmakla kalmaz, bu şekilde bir hakikat anlayışını kabulü ile aynı zamanda kendi varlığını tanıma fırsatı bulan insan, varlığını yaratan Tanrı ile de tanışır.

Akıl, insanı Tanrı’nın varlığı ile tanıştırmada etkin rol oynasa da yaratanın yaratılandan ne istediği sorusu vahiy ışığıyla cevap bulacaktır. Bütün bunlarla birlikte gerek akıl gerekse vahiy ifadeleri ancak insanda mevcut olan bilginin doğruluğu ile onu hakikate götürecektir.

2. Locke Felsefesinde Bilgi

En genel ifadeyle bilgi, öznenin amaçlı yönelimi sonucunda özneye nesne arasında kurulan ilişkinin tamamıdır.¹² İnsan ve evren arasındaki ilişkileri açıklama gayreti¹³ düşüncenin bir ürünü, akıldan sonra felsefenin en büyük şartıdır. Bilginin olmadığı bir dünyada felsefe yapılamaz.¹⁴ Bilgi kavramına verdikleri anlam, filozofların düşünce sistemini anlamak açısından

⁷ Mehmet Dikmen, “Mahiyet”, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 2014, s. 241.

⁸ Dikmen, “Hüviyet”, s. 157.

⁹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 395.

¹⁰ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara, 2009, s. 75.

¹¹ John Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, çev. İsmail Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.46.

¹² Cevizci, “Bilgi”, *Felsefe Sözlüğü*, s. 236.

¹³ Bolay, *Felsefe Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 42.

¹⁴ Hüsameddin Erdem, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Sefat Ofset Matbaacılık, Konya, 1998, s. 29.

oldukça önemli olup doğru bilgiye ulaşma yolunda izledikleri yöntem ise düşüncelerine temel oluşturmaktadır.

Locke, yaşadığı yüzyılın genel olarak kabul ettiği doğru bilgiye ulaşma noktasında farklı bir tutum sergilemiş, yeni bir akımın kuruculuğunu üstlenmiştir. Bu anlamda o, ampirizm adı verilen bir felsefe sisteminin kurucusu ve savunucusu olarak adlandırılabilir.¹⁵ Ampirizm genel olarak var olan bütün bilgilerin ve anlamlı söylemlerin ancak duyu deneyimi ile elde edilebileceğini savunulduğu bir görüştür. Mümkün duyu deneyiminin sınırları aynı zamanda bilginin sınırları olarak görülmektedir.¹⁶ Bu görüşteki ana tema bilgilerin ancak duyu deneyimi ile elde edilmesi durumunda çıkarımların sağlam olacağıdır.

Ampirizmi epistemolojik görüş olarak kabul eden düşünürler, bilginin kaynağı olarak deneyimi ele alır. Bir yöntem olarak ele alındığında ampirizm, bilgiye ulaşma noktasında deneyim kullanılır ve deneysel araştırma önemlidir. Deneyim yoluyla veri toplanır bu veriler değerlendirilir ve bunlardan akıl rehber yapılarak genellemelere çıkartılır.¹⁷ Bu sistem temelde rasyonalizm adı verilen akıma karşı ortaya çıkmıştır.

Rasyonalizm, doğru bilginin kaynağını ve ölçütünü akıl olarak görür. Akıl daha önce de ifade ettiğimiz üzere nesnelere ve olaylar arasındaki ilişkiyi kurmamızı sağlayan ve bu ilişki sayesinde soyutlama ve genellemeler yapmamızı zemin hazırlayan yetidir. Akıl insana doğru ya da yanlış; iyi veya kötü arasındaki seçimi yapmada önemli bir rehberdir. Bu tanım neredeyse pek çok filozof tarafından kabul görebilir. Rasyonalistlerin diğer filozoflardan ayrıldığı nokta ise bilme ve doğruyu ayırt etmede sahip olunan özelliklerin doğuştan insanda bulunduğunu savunmalarıdır.¹⁸ Rasyonalistlere göre doğru bilginin ilkeleri insan zihninde kazılıdır. Bu konuda ortaya koyulan iddialar ise ilk kez Locke tarafından kaleme alınan *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserde eleştirilmiştir.

İnsan Anlığı adlı eserinde Locke, ilk olarak insan bilgisinin ilkelerini, kaynağını, kesinlik derecesini ve genişliğini ortaya koymayı amaçlar.¹⁹ Bütün bilginin deney kaynaklı olduğunu savunan Locke bunu kanıtlamak üzere ilk olarak doğuştan ideler ve doğuştan önermeler öğretisini yıkmayı hedefler.²⁰ Buna ulaşabilmek içinde ona göre şu yöntem izlenmelidir;

---

¹⁵ Bolay, *Felsefe Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 75.

¹⁶ Cevizci, "Empirizm", *Felsefe Sözlüğü*, s.555.

¹⁷ Cevizci, "Empirizm", *Felsefe Sözlüğü*, s. 555.

¹⁸ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 68.

¹⁹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 15-16.

²⁰ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 17.

“Bir bilgiyi nasıl edindiğimizin gösterilmesi onun doğuştan olmadığını kanıtlamaya yeter. Kimi insanlar arasında anlıkta [zihinde]²¹ ruhun başlangıçta kazanmış olduğu ve kendisiyle birlikte dünyaya getirdiği birtakım doğuştan ilkelerin, birtakım birincil kavramların, öznelliklerin sanki insan zihnine kazılmış gibi, bulunduğu yönünde yerleşik bir kanı vardır. Eğer insanların, yalnızca doğal yetilerini kullanarak, herhangi doğuştan izlenimlerin yardımı olmadan, bütün bilgilerini nasıl elde edebildiklerini ve herhangi ilk kavram ya da ilkeler olmadan kesinliğe erişebildiklerini gösterebilirsem, bunun, önyargısız okurları bu kabulün yanlışlığına inandırmaya yeteceğini sanıyorum.”²²

Şayet insanlara sahip oldukları bilginin nasıl elde edildiği gösterilirse, doğuştan gelen ilkeler düşüncesinin doğru olmadığı kendiliğinden anlaşılacaktır. Bu durumun anlaşılması Locke için son derece önemlidir. Çünkü o doğuştan ilkeler öğretisini felsefenin geleceği açısından son derece tehlikeli görür.²³ Doğuştan gelen ilkeler öğretisi aklın denetimini ortadan kaldırmakta böyle bir denetimin kalkması ise doğruluğu kanıtlanmamış yanlış düşüncelerin zihne girmesine olanak tanımaktadır. Yanlışlarla dolu bir zihinden uzak durmak için ise bilgiye giden doğru yolların bilinmesi şarttır. Bu amaçla doğru bilgiye ulaşmada en etkili araç Locke’a göre deneyimdir, deneyimin ne olduğunun anlaşılması ise ide kavramının izahı ile mümkündür.

Locke ideleri düşüncenin nesnelere olarak görmektedir. Ona göre insanlar düşünme eylemini gerçekleştirirken zihinde bulundurdıkları şeylerin ide olduğunun bilincindedir. Zihninde bulunan adam, fil, ordu, hareket vb. sözcüklerle ifade edilen kavramlar Locke’a göre ideleri temsil etmektedir.²⁴ Locke bu idelerin nereden geldiği ile alakalı şöyle bir açıklamada bulunmaktadır;

“İdelere kesinlikle sahibim ve Tanrı onlara sahip olmamı sağlayan ilk nedendir; fakat onları nasıl edindiğimi, nasıl algıladığımı anlamadığımı kabul ediyorum... İdeler cismin belli hareketlerine Tanrı istenciyle birleştirilen zihin algılarıdır ki Tanrı belli algıların belli hareketlere eşlik etmesini buyurmuştur, ancak nasıl üretildiklerini bilmiyoruz. Nesnelere bizde hareket aracılığıyla algıları kışkırttığını söyleyerek bunun nasıl olduğunu açıklayamıyoruz. Bu noktada açıkça cahilliğimi itiraf ediyorum.”²⁵

Görüldüğü üzere zihin tarafından açıklaması son derece zor olan bu idelerin nereden geldiği konusu, Locke felsefesinde önemli bir problem teşkil eder. Pek çok düşünür, zihninin ilk varoluş esnasında doğuştan ideler ile dolu

²¹ Çalışmada, doğrudan alıntılarda bazı kavramlar için çevirenin kullandığı kelime yanında köşeli parantez içerisinde tercih ettiğimiz anlamda verilecektir.

²² Locke, *İnsan Anlığı*, s. 71-72.

²³ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 18.

²⁴ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 97.

²⁵ Locke, *İnsan Yetisi, (I-II. Kitap)* s. 200 de 25. Dipnot

olduğunu kabul etse de Locke'a göre bu varsayım doğru olanı temsil etmemektedir. Bununla birlikte Locke bu idelerin insan zihninde nasıl oluştuğuna dair sağlam bir açıklama yapamamakta, bu konuda bilgisiz olduğunu ifade etmekte ancak onlara nasıl ulaşılabileceği üzerinde durmaktadır. İdelere deneyim vasıtasıyla sahip olunur, zihin boş bir levhadır (tabula rasa) ve bütün bilgi deneyimden gelmekte, bu deneyim ise ideleri oluşturmaktadır. Locke bu konuda şu açıklamada bulunur;

“Zihnimizi başlangıçta üzerine hiçbir şey yazılmamış düz beyaz bir kâğıt (tabula rasa) gibi düşünelim. Bu kâğıt nasıl doldurulur? İnsanın sınırsız kurgu yeteneği ile zihne aktardığı bu zenginliğin kaynağı neresidir? Tüm bu bilgi ve akıl malzemelerini zihin nereden edinmektedir? Bunlara tek yanıtım vardır: “DENEYİM”. Tüm bilgimiz önünde sonunda deneye dayanır ve deneyimden gelir. Anlama yetimizi tüm düşünme malzemeleri ile donatan dışımızdaki duyulur nesnelere ya da kendi içimizde algılamadığımız ve duyduğumuz zihinsel işlemlere yönelik gözlemimizdir. Bunlar tüm idelerimizin doğduğu bilgi pınarlarıdır.”²⁶

Locke burada düşünen her insanın, düşünme faaliyeti yalnızca sahip olduğu ideler aracılığı ile gerçekleştireceğini iddia eder. Çünkü ona göre ideler düşüncenin malzemeleridir. İdeler olmadan bir düşünce oluşturulamaz. Onlara ise deneyim aracılığı ile sahip olunur. Ortaya koyulan malzemenin nasıl oluştuğu ise tam bir aydınlığa kavuşturulmamıştır. Locke bu durumu metafiziksel bir varlık olan “Tanrı”nın varlığı ile açıklar.²⁷ Ampirizm bütün bilgilerin kaynağını deneyimde görürken Locke deneyimin zihin tarafından alınmasını ve ortaya koyulan malzemenin işlenmesini deneyim ötesi bir varlık olan “Tanrı”ya atfeder. Bu anlamda Locke katı bir ampirist değil metafizik alanı kabul eden bir filozof olarak düşünülebilir.

Tanrı tarafından verilen yetiler, deneyimin ortaya koyduğu ideleri işler ve bu işlemin sonucunda bilgilenme süreci gerçekleşir. Locke bu bilgilenme sürecinde idelerimizi ortaya koyan iki kaynaktan bahseder. Bu iki kaynak duyum (*sensation*) ve düşünüm (*reflection*) olarak adlandırılır. Locke'a göre duyumun tanımı şu şekildedir; duyular öncelikle duyulur tikel nesnelere yönelir ve bu nesnelere onları etkilemesi ile zihne birçok seçik algı gönderilir. Bu algılar sonucunda zihinde renk, sıcaklık-soğukluk, sertlik-yumuşaklık vb. tasarımlar oluşur. Bu tasarımların oluşmasında etkili olan kavram duyum olarak adlandırılır.²⁸ O halde denilebilir ki zihnin dışında, dış dünyada bulunan nesnelere etkileri Tanrı'nın insana bahsettiği yetiler tarafından zihne taşınmakta, bunların algılanması sonucu oluşan tasarımlar ile de bilgilenme aşaması başlamaktadır.

²⁶ Locke, *İnsan Yetisi*, (I-II. Kitap) s. 133-134.

²⁷ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 423.

²⁸ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 98.

Zihne duyum aracılığıyla ulaşan algılar birtakım işlemde geçer. Zihin duyum sonucunda elde ettiği nesnelere işlerken etkin durumların yanında edilgin duruma dönüştüğü bir hal yaşar, bu hal içerisinde bir sıra tasarımı doğar.²⁹ Algılama, kuşkulama, inanma, akıl yürütme, bilme ve isteme zihnin bu anlamdaki edinimleridir. Bu idelerin kaynağı ise herkesin kendisindedir. Locke bunlara düşünüm ya da içsel duyu olarak adlandırır. Çünkü ona göre düşünüm her ne kadar dışsal nesnelere ilişkili olmayıp bir duyu niteliği taşımasa da ona çok benzer olduğundan içsel duyu olarak adlandırılabilir.³⁰ Bütün bunlardan hareketle Locke varlıkla alakalı nitelikleri ikiye ayırmaktadır. Dış duyum sonucu elde edilen nitelikler varlıkla alakalı ikincil nitelikler; iç duyum sonucu elde edilen nitelikler ise varlıkla alakalı birincil niteliklerdir. Bu bağlamda birincil nitelikler cisim ne olursa olsun ondan sonsuza dek ayrılmazken ikincil nitelikler kesinlikle bu anlamdaki bir nitelik değildir.³¹

Locke, bilgilenme aşamasını ortaya koyarken idelerin kaynağını duyum ve düşünüm olarak ayırdıktan sonra elde edilen ideleri de kendi içinde basit ide ve bileşik ide olarak adlandırır. Basit ide tek biçimli görüş ve kavramdan ibaret olan başka idelerle ayrılmayan idedir. Duyum ve düşünüm sonucunda elde edilen idelerin oluşmasında zihin tamamen edilgin durumdadır. Buradan zihnin basit ideyi elde ederken hiçbir rolü olmadığı anlamı çıkartılmamalıdır. Çünkü zihin duyumda kendi içinde bir düşünme taşımaktadır. Zihnin varlıkların duyulur niteliklere duyu organlarına bir etkisi olmazsa duyumun gerçekleşmesi mümkün değildir.³² Duyum ve düşünüm burada etkin rol oynayarak basit ideyi meydana getirecektir.

İnsanlar sahip oldukları basit ideler aracılığıyla bir buz parçasının soğukluğunu ve sertliğini, bir leylağın kokusunu ve aklığını ya da şekerin tadını ve gülün kokusunu alabilir. Zihnimizdeki hiçbir bilgi bu basit idelerden edinildiği kadar açık ve seçik değildir. Bunun nedeni ise basit idelerin kendi içinde bileşik olmaması ve başka idelerden meydana gelmemiş olmasıdır.³³ Zihnin bu basit ideleri ne yapabilmekte ne yok edebilmektedir. Örneğin bir insan kör ise kendinde renk ideleri mevcut olmaz, sağırsa ses kavramları bulunmaz ya da bu kavramlar mevcutsa bunları yok edemez.³⁴ Zihnin bu basit idelere sahip olması Tanrı'nın o insana bu yetileri vermesi ile olanaklıdır. Aksi takdirde kişi ne kadar uğraşırsa uğraşsın bu donanıma ulaşamaz.

²⁹ Gökberk, *a.g.e.*, s. 297.

³⁰ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 98-99.

³¹ Emir Ali Ergat, *Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi John Locke ve Berkeley Örneği*, Birey yayınları, İstanbul, 2008, s. 32.

³² İsmail Çetin, *John Locke'de Tanrı Anlayışı*, Vadi Yayınları, Ankara, 1995, s. 54.

³³ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 109.

³⁴ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 109.

Locke basit idelerin kazanılmasında zihnin pasif olduğunu ifade ettikten sonra bu idelerin zihne dört farklı şekilde geldiğini söyler. Ona göre basit ideler; tek bir duyu yoluyla, birden fazla duyu yoluyla, tek düşünüm yoluyla ve hem duyum hem de düşünüm yoluyla zihne ulaşmaktadır.³⁵ Bu şekilde zihne ulaşan basit idelere örnek vermek gerekirse tek bir duyum yoluyla görme, dokunma, tad alma, iştme veya koklama duyusu ile sahip olunan ideler verilebilir. Locke burada fizyolojik bir rahatsızlıktan dolayı duyu organında meydana gelebilecek bir hasardan dolayı şayet duyu sistemi çalışmaz ise zihnin herhangi bir şeyi algılamasının mümkün olmadığını söyler. Şöyle ki ona göre duyu organlarının zihin tarafından algılanabilecek başka bir arka kapıları yoktur.³⁶ O halde denilebilir ki Locke'a göre zihne deneyimin dışında gidilebilecek başka bir yol yoktur.

Basit idelerin zihne ulaşmasında ikinci bir yol ise birden fazla duyu yolunun yardımcılarıdır. Buna örnek olarak katılık idesinin dokunmadan alındığını aynı zamanda katılığın uzam, yer kaplama, şekil ve hareket idelerinin hepsini beraber bulundurması ile mevcut olduğu gösterilebilir.³⁷ Bir tek düşünüm yoluyla elde edilen basit idelere ise yardımcı algı ya da anlama yetileri örnek olarak verilebilir.³⁸ Algı, Locke'a göre düşünmenin ilk basit idesidir. Genel görüşte algı düşünme olarak adlandırılmaktadır. Fakat Locke'da bu ifade şekli doğru olana karşılık gelmemektedir. Zira ona göre düşünme, genellikle belli derecede dikkatli bir irade ile bir şeyin incelediği esnada zihnin kendi ideleri üzerinde yaptığı etkin işlemdir. Algılamada zihin edilgin bir halde iken düşünmede etkin bir hal alır.³⁹ Algılama, duyum ile kazanılan tasarımların, zihnin edilginlik halindeyken anlamlandırmasını ve bunların ide haline gelmesini sağlar. O halde düşünce ile algı arasında fark vardır.

Algılama duyum için de oldukça önemlidir. Şöyle ki, örneğin ateş bedeni yaksa bu durum beyne iletilmedikçe ve yanma duygusu ya da acı idesi algının ortaya çıktığı yerde yani beyin tarafından üretilmedikçe etkisi bir demir çubuğun etkisinden ileri gitmez. Ateşle beden yansa da zihin bu durumu algılayamadığından yanmaya dair bir bilgi zihinde oluşmayacaktır.⁴⁰ Bu durumda algının olmadığı yerde duyumların izlenimleri bir şey ifade etmemektedir.

Basit ideleri zihne ulaşmasında kullanılan son yol hem düşünüm hem duyum yoluyla kazanılan idelerdir. Locke bunlara haz ve acı ideleri örnek olarak verir. Hoşlanma ya da sıkıntı diğer öteki duyum ideleri ile birleşerek

---

³⁵ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 110.

³⁶ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 111.

³⁷ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 112.

³⁸ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 116.

³⁹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 129.

⁴⁰ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 129.

haz ve acı idelerini oluşturur, bu da duygusal alanın anlamlandırılmasına yardımcı olur.⁴¹ İnsanlar bu şekilde zihinlerinde duygusal dünyalarını şekillendirirler.

Locke'a göre bütün bilgilerimiz basit idelerden oluşur ve insanda pek çok basit ide bulunmaktadır. Basit ideleri kendi içinde bileşik ideleri oluşturur. Zihin basit ideyi bileşik ide haline getirme aşamasında üç durumu gerçekleştirir. Zihin duyum ve düşünüm ile birkaç ideyi bir araya getirerek birleştirir, bunlardan bileşik ideler oluşur, bu birleştirme işlemi aynı türden birkaç ide ile oluşuyorsa buna genişleme denir. Bu genişleme ile birlikte ideler kendi gerçek varoluşlarından onlara eşlik eden diğer idelerden ayrılır. Bu durum da soyutlama olarak adlandırılır. Bu şekilde tikel varlıklardan alınan idelerden bütün bir türün genel temsilcileri oluşur. Kavramların bu şekilde genel olması ortak bir dilin oluşmasına zemin hazırlar.⁴² Aksi hâlde insanların varlıklar üzerinde konuşması mümkün değildir.

Locke kavramların genel olması sonucunda sahip olunan ortak dilde ifade edilen sözcüklerin aynı anlamı içerdiğine dikkat edilmesi gerektiğine önemle vurgu yapar. Şöyle ki insanların birbirleri ile anlaşmaları için sözcükler şarttır.⁴³ Bununla birlikte hiç kimse başkalarının kendi ile aynı sözcükleri kullandığı zaman, zihinlerinde aynı idenin canlandığını ortaya koyacak bir sağlama gücüne sahip değildir. Ortak kullanım sessiz bir anlaşmayla bütün dillerde belli idelerin belli sesler ile uyumuş olması kabulüdür. Bu uyuşmanın en güvenilir hali sözcüklerin içeriklerinin bilinmesi ile mümkündür. Fakat bu tek başına yeterli bir kıstas değildir. Objeyi ifade eden adların bilinmesine karşın doğruluğuna güvenmediğimiz çok sayıda tümel önerme vardır. Bunun nedeni ise böyle bir kullanımda sözcüklerin ifade edildiği objenin ne olduğunu bilemeyişi değil, bu bilmeyi sağlayan bileşik ideyi oluşturan diğer idelerin yapısını bilemeyişiştir.⁴⁴ Bu durum sözcüğün anlamı ile değil idenin yapısı ile alakalıdır.

O halde bileşik ideler insan ilişkilerinde ve hayatı anlamada son derece etkilidir. İnsanlar karşısındaki bireylerle iletişime geçtikleri esnada kendi ifadelerinden emin olmalı, kullandıkları sözcükler üzerinde dikkatli davranmalıdır. Böyle yapıldığı takdirde Locke'a göre birçok kitabın yazılmasına gerek kalmayacak, sonuçsuz tartışmalar sona erecek; belirsiz sözcükler ile her seferinde başka anlamda kullanılan kelimelerle dolu kocaman kitaplar küçülecektir. Böyle bir durum pek çok filozofun çalışmalarını şairlerin kitapları gibi bir fındikkabuğuna sığacak duruma getirecektir.⁴⁵ Bu da insan işlerini oldukça kolaylaştıracak ve tartışmalara son verecektir. Basit idelerin

---

⁴¹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 117.

⁴² Locke, *İnsan Anlığı*, s. 139-140.

⁴³ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 287.

⁴⁴ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 401.

⁴⁵ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 355.

doğru bir şekilde bileşik ide haline gelmesi halinde iletişim sıkıntısının ve boş kelimelerin israfının olmayacağını vurgulayan Locke ideler sonucu elde edilen bilgiyi üçe ayırır; kendi öz varoluşumuzun bilgisi sezgisel, Tanrı'nın varoluşu ile bilgi kanıtlayıcı ve diğer konular hakkındaki bilgimiz ise duyu bilgisi olarak isimlendirir.⁴⁶

Locke bilgiyi iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algısı olarak görür.⁴⁷ Bu iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algısı başka aracı idelerin yardımı olmaksızın elde ediliyorsa bu tür bilgiye sezgisel bilgi denir. O, en güvenilir bilgi olarak sezgisel bilgiyi görür. Sezgisel bilgi apaçık ve inkâr edilemez.⁴⁸ Locke'a göre sezgisel bilgide, zihin bir kanıtlama arayışı veya bir inceleme sıkıntısı çekmeden tıpkı gözün ışığı algılaması gibi doğruyu sadece ona yönelmiş olmayla kavrar. Zihin 'Ak kara değildir', 'Daire üçgen değildir' ve 'Üç ikiden büyüktür' olduğunu bu şekilde kavrar. Zihin bu tür doğruları basit sezgiyle, bu idelerle birlikte ilk gördüğünde, başka ide araya girmeden algılar. Böylelikle sahip olduğumuz her bilgi, insan sınırlığının yeteneği içinde bulunan en açık ve güvenilir bilgidir.⁴⁹ Locke'a göre bu bilginin üstünde daha güvenilir bir bilgi yoktur. Her şeyden şüphe etsek bile bu bilgi türünden şüphe etmemiz mümkün değildir, bu bilgiyi elde ederken zihnimizin objesi olan şey zihnimizin kendisidir.⁵⁰ Varoluşumuzla ilgili en kesin bilgi türü budur.

Locke'un ikinci olarak ele aldığı bilgi çeşidi kanıtlayıcı bilgidir. Kanıtlayıcı bilgiyi zihin ideleri arasındaki uyuşma ya da uyuşmama esnasındaki algıyı başka kanıtların aracısı yapması sonucu elde eder. Locke bu konuda şu örneği verir. Söz gelimi üçgenin üç açısı ve iki dik açısı arasında büyüklük bakımından eşit olup olmadığını bilmek istediğimizde, bu ilişkiyi birden ve doğrudan kavrayamayız. Zira zihnimiz üçgenin iç açılarını hemen alıp onları başka açılarla karşılaştıramaz. Bunun dolaysız ya da sezgisel bilgisini ele edemez. Bu durumda zihnin önceden bu açılar toplam büyüklüğüyle ilgili ideye sahip olması ve onları başka açılarla karşılaştırırken, bu idenin yardımına başvurması gerekir.⁵¹ Bu idelerin yardımı ile dolaylı bir şekilde bilgi elde edilir.

Locke felsefesinde Tanrı'nın varoluşu hakkındaki bilgi de kanıtlayıcı bilgi kategorisindedir. Tanrı kendisine ilişkin doğuştan ideler vermemiş, zihnimize kendi varlığını okuyabileceğimiz yazılar kazınmamış olmakla birlikte, bizi yetilerle donatarak kendini tanıksız bırakmamıştır.⁵² Locke

⁴⁶ Habib Şener, *John Locke ve David Hume Din Felsefesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 64.

⁴⁷ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 359.

⁴⁸ Jean Didier, *John Locke*, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2009, s.35.

⁴⁹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 362.

⁵⁰ Çetin, *a.g.e.*, s. 69.

⁵¹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 363.

⁵² Locke, *İnsan Anlığı*, s. 422.

sezgisel bilgiye sahip olan insanın kendi varoluşundan yola çıkarak Tanrı'nın ona verdiği yetileri kullanması halinde Tanrı varlığının bilgisine ulaşabileceğini iddia etmektedir.

Locke'a göre sezgiye ve kanıtlayıcı bilgiye bağlanmayan her şey nedensel güvenli olursa olsun ya inanç ya da olasılık olarak kalmaktadır. Bununla birlikte sadece sezgisel ya da kanıtlama yoluyla dünyayı anlamlandırmak mümkün değildir. Bu açıdan bize yardımcı olan diğer bir bilgi türü duyu bilgisidir. İnsan zihni eşyanın varlığı ile eşyadan edindiği ideler arasında hiçbir zorunlu bağlantı bulunmadığı halde mevcudiyetlerini sadece duyu tecrübelerinden alan eşyanın üzerinde bıraktığı izlenim yolunu izleyerek duyu bilgisine sahip olur.⁵³ Duyu bilgisi bizi şüpheyi aşmamızı sağlayan bir apaçıklık derecesine getirir. Şöyle ki düşünde ateşte yandığını görmekle gerçekten yanmak arasında büyük duygusal fark vardır.⁵⁴ Buradan çıkarılacak sonuç ise yanma hissini kesinlikle mevcut olduğu fakat bu hissin algılandığı ölçüde ortaya çıktığıdır. Bu anlamda duyumlar bize bir hissin gerçek ya da gerçek dışı olduğuna dair bilgi veren önemli kaynaklardır. Bununla birlikte bu bilgi türü sezgisel ve kanıtlı bilgiye göre güvenilirliği tartışmalıdır. Çünkü duyu bilgisi genel ifadelerle izah edilmeyen kişiden kişiye değişebilen bir bilgidir.

Locke bilgi türlerini izah ettikten sonra sadece bu bilgi türleri ile hayatı anlamlandırmanın zorluğunu müşahade etmiştir. Şöyle ki sezgisel bilgiyi ele aldığımızda iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamayı bir dolaysız karşılaştırma yapmadan anlamamız mümkün görülmemektedir. Örneğin aynı iki paralel arasına ve aynı taban üzerine çizilmiş biri geniş açılı biri dar açılı iki üçgen idesi varsa, bunlardan birinin öteki olmadığını anlayabiliriz. Fakat onların eşit olmadığını bu yoldan algılayamayız. Çünkü üçgenlerin eşitlik açısından uyuşup uyuşmadığı dolaysız bir karşılaştırma ile anlaşılabilir. Bunun nedeni ise şekillerin değişik oluşunun onların parçalarını dolaysız bir karşılaştırma yapmamıza olanak tanımamasıdır. Bu yüzden de onların kendilerine göre ölçüleceği aracı nicelikler gerekli olur bu da karşılaştırma bilgisidir.⁵⁵ Bu örnekten çıkaracağımız sonuç sezgisel bilginin idelerimizin bağıntılarını kapsayacak genişlikte olmamasıdır.

Aynı durum kanıtlayıcı bilgi ve duysal bilgi için de geçerlidir. Kanıtlayıcı bilgiyi incelediğimizde sezgisel bilgideki gibi bütün ideleri bağlayacak aracı idelerine sahip olmadığını anlarız. Duysal bilgiye geldiğimizde bunun bilgisinin öteki ikisine göre daha dar olduğunu anlarız. Bunun nedeni ise eşyanın duyarımız karşısında akılsal varoluşundan öteye geçemediğinden öteki ikisinden daha dar bir bilgi içermesidir. Şöyle ki engin evrende var olan varlıkların büyük çoğunluğu bizden çok uzaklarda bulunduğu

---

⁵³ Didier, *a.g.e.*, s. 41.

⁵⁴ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 368.

⁵⁵ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 369.

için, duyu organlarımız, duyumsayamayacağı kadar küçük parçalardan oluşmuştur. Bu parçaları duyumsamamız, onların oluşturdukları varlığı tanıma konusunda bizi büyük bir çaresizliğe düşürmektedir.⁵⁶ İçinde bulunduğumuz çaresizlik ile biz öteki bilgilere oranla daha dar bir bilgi alanına sahip oluruz.

Kısaca özetlemek gerekirse sahip olunan bütün ideleri kapsayacak bağıntılarımızın olmaması bilginin idelerimizden daha dar bir yapıda kalmasına ve böylelikle de bilginin sınırlanmasına neden olmaktadır. Hayat sadece bu üç tip bilgi ile sürdürülmek istenirse, Locke'a göre insanlar oldukça zor bir yaşam geçirir. Şöyle ki bu düşünce sistemine göre hareket eden bireyler yenilecek gıdanın, gelişmeye katkısı olacağını kanıtlayıncaya kadar onu yemeyecek başladıkları bir işi başarıyla tamamlayacağını kesin olarak bilinceye kadar bu işe başlamayacak, sonucundan emin olmadıkları hiçbir girişimde bulunmayacak, böylelikle de yaşamları oldukça sıkıntılı bir şekilde geçecektir.⁵⁷ Bu sebeple Locke bilginin sınırlı yapısını genişletmek ve yaşamı kolaylaştırmak amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuş, bilgi eksikliğini tamamlayıcı yardımcı kaynaklardan yararlanmıştır.

Bilgi eksikliğinin tamamlanması Locke felsefesinde yargı ve olasılık kavramları ile mümkündür. Zihin yargıda bulunma yetisi sayesinde kanıtlar arasında onları tamamlayıcı apaçıklık bir algılamadan önce önermenin doğru ya da yanlış olduğunu varsayabilmektedir. Bu yetiyi zihin bazen zorunluluktan bazen açıklamalı kanıtların ve kesin bilginin eksik kaldığı olanaksız olduğu yerde kullanır.⁵⁸ Böylelikle insanlar mevcut yaşantılarını kesin bilgilerle değil olasılık içeren yargılarla daha kolay sürdürür.

İnsanlar yargılarda bulunurken olasılık içeren ifadelerde bulunurlar. Bu ifadelerin onları doğru olana götürmesi için akıl terazisinden yararlanmaları gerekir. Örneğin buzun üzerinde bir kimsenin yürüdüğünü görülmüşse, bu olasılığı aşan bir bilgidir. Fakat bir başkası İngiltere'de, soğuk bir kış ortasında, soğuktan katılaşmış su üzerinde birisinin yürüdüğünü gördüğünü söylerse, bu genel olarak gözlemlenen durumlara öylesine uygundur ki, olayın bağıntısına açık kuşku doğuracak bir durum olmadıkça, şeylerin doğasına uygun olarak onaylamaya hazır bir olasılıktır. Aynı söylem tropiklerde doğup da daha önce hiç böyle bir şey duymamış birine söylenildiğinde, burada bütün olasılık ifadeleri tanıklığa dayanmakta burada ise tanıklıkların sayısının çokluğuyla güvenilirliklerinin yüksekliği ve yalan söylemekte çıkarlarının bulunmayışı, derecelerine göre olay üzerindeki inancın artmasına ya da eksilmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte deneyimde her zaman böyle bir olayın tersi ile karşılaşmış ve buna benzer hiçbir şey duymamış olan bir kimsede ise bu söylem hiçbir şekilde güvenilirlik

---

⁵⁶ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 369-370.

⁵⁷ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 450.

⁵⁸ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 450.

içerisinde bir inanç doğuramaz.⁵⁹ O halde olasılık içeren yargılarda bulunurken deneyim ya da daha önceki bilgiler, bu bilgiyi sunan kişiye olan güven son derece önemlidir.

Locke olasılık alanının güvenilirliğini analogi kavramı ile denetler.⁶⁰ Analogi genel anlamda felsefede; benzerliğin bilgi ilkesi, akıl yürütme ve çıkarım olarak kullanma anlamına gelmektedir.⁶¹ Analogi aracılığıyla kişi maddi olan varlıklardan maddi olmayan varlıkların var olduğu savını çıkarabilmekte, olasılık içeren yargılarda bulunabilmektedir.⁶² Analogi ile bilginin yetmediği alanlar aydınlatılmakta, tecrübe ötesi alanlar ile ilgili çıkarımlarda bulunulabilmektedir.

Analoji, tecrübe alanında yer alan varlıkların farklı mükemmellik dereceleri içinde bulunduğundan, insandan yukarıya doğru gittikçe mükemmellikleri artan varlıklar ve maddi olmayan varlıkların olabileceği sonucunu çıkarmaya yardımcı olur. Aynı şekilde insandan aşağıda olan ve mükemmellikleri insana göre zayıf olan varlıklar da mevcuttur. Fakat bu ayrım fiziksel bir ayrım değil metafiziksel bir ayrımdır. Şöyle ki, örneğin insan ve hayvan arasındaki fark ele alınırsa insan ve hayvanların zihinleri ve yetenekleri arasında bir karşılaştırma yapıldığında bulunan ayrımın o kadar küçük olduğu görülür ki hatta insan zihninin hayvaninkinden daha geniş ve daha büyük olduğunu söylemek zordur. Fiziksel olarak bulunamayan ayrım ancak duygusal anlamda kendini gösterir. Bu anlamda her şey deneyimle açıklanamamakta tecrübe ötesi bir alanın olduğu ortaya koyulmaktadır. Yaratılışın insanla onun en aşağıdaki bölümleri arasındaki ayrımı fiziksel olarak değil de zihinsel olarak incelendiğinde ciddi bir derecelendirme gözlemlendiği açıktır. Buradan yola çıkarsak aynı şekilde de derece olarak insandan daha yüksek varlıkların olacağı analoginin gücünden yararlanarak çıkarılabilir.⁶³ Bu açıdan analogi, tecrübe ötesi alanın açığa kavuşmasında önemli bir araçtır.

Locke felsefesine baktığımızda analoginin rehberliği ile aydınlanan tecrübe ötesi âlem vahiydir. Vahyi olasılıktan ayıran en önemli nokta ise ona duyulan imandır. Locke vahyi şu sözler ile ifade eder;

“Şimdiye dek sözünü ettiklerimizin dışında bir tür önerme daha vardır ki yalın tanıklığa dayanarak, bu tanıklıkla saptanan olay deneyle ve şeylerin olağan akışıyla ister uysun, ister uymasın bizim en üstün dereceden onayımızı elde eder. Bunun nedeni tanıklığın ne aldatıp ne de aldatan yani Tanrı'nın

⁵⁹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 454.

⁶⁰ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 461.

⁶¹ Bolay, *Felsefe Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 43.

⁶² Locke, *İnsan Anlığı*, s. 462.

⁶³ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 462.

kendisinden gelmesidir. Bundaki güven kuşku dışıdır, apaçaktır ve ayrıksızdır.”⁶⁴

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Locke her ne kadar tecrübe alanına girmese de vahyi diğer olasılık içeren önermelerden daha yüksek bir yere koyar. Vahye son derece güvenen ve onu apaçık gören Locke 'un vahye olan güvenine, iman (*faith*) kaynaklık eder.⁶⁵ İman burada vahye dayanan olasılık karşısında zihnin takındığı tutumdur. Zihinde mutlak olarak beliren vahiy, bilginin yaptığı her kuşkuyu yok eder, çünkü Tanrı'dan gelen bir vahyin doğruluğundan şüphe etmek kendi varoluşumuzdan da şüphe etmek anlamına gelir.⁶⁶ Burada Locke, felsefesini vahiy merkezli oldukça tartışmalı bir zemine koymuş, düşünce sisteminin denetimi imani bir boyut olan vahyin kontrolü altına alınmıştır.

3. Locke Felsefesinde Vahiy

Vahiy felsefe de genel olarak peygambere gelen tanrısal kelimeler ya da haber olarak tanımlanır. Bir düşünce ya da buyruğun Tanrı tarafından elçisine ilham edilmesidir.⁶⁷ “Vahiy kelimesi Arapçadan Türkçeye v-h-y köklerinden geçmiştir ve Arapça isim halinde bu kelime ‘işaret, yazma, elçilik, ilham, gizli söz’ anlamlarına gelirken, fiil halinde ise ‘kendinden başkasına ilettiğin, bildirdiğin her şey, yazmak, işaret etmek’ manalarını taşır.”⁶⁸ Kelimenin diğer dillerdeki karşılığına baktığımızda “İngilizce *revelation*, Fransızca'da *révélation* olarak ifade edilen vahiy kavramı, Batı dillerinde daha çok ‘açıklamak, açığa çıkarmak, ifşa etmek, örtüsünü kaldırmak, göz önüne koymak gibi anlamlara gelen Latince *revelatio/revelare* kelimesinden gelmekte ve genel olarak dini anlamı dışında önemli ve derin bir karakterin ani ve beklenmedik bir şekilde özellikle hayat ve dünya hakkında yeni bir bakış açısı veren bilgiyi alması anlamında kullanılmaktadır.”⁶⁹ Genel çizgileri ile bakıldığında vahyin Tanrı'dan peygamberine gelen haber olduğunu düşünülebilir. Fakat bu tanım Hristiyanlıktaki vahiy anlayışı uygunluk göstermemektedir. Hristiyan bazı düşünürler Tanrı'nın bizzat Hz İsa'nın şahsında kendisini vahyettiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla burada vahyedilen konu söz ve önerme değil, Tanrı'nın bizzat kendini açığa çıkarmasıdır.⁷⁰ Hristiyanlıktaki vahyin yapısı Locke felsefesinde vahiy anlamak açısından da önemlidir

---

⁶⁴ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 463.

⁶⁵ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 463.

⁶⁶ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 463.

⁶⁷ Cevizci, “Vahiy”, *Felsefe Sözlüğü*, s. 351.

⁶⁸ Ayşe Sıdika Oktay, *Din Felsefesinde Vahiy Ve Mucize Kavramları*, Nokta Yayınevi, Isparta, 2013, s.7.

⁶⁹ Oktay, *a.g.e.*, s. 9-10

⁷⁰ Oktay, *a.g.e.*, s. 15.

Hristiyanlıkta iki ayrı vahiy anlayışı mevcuttur. Bu görüşlerin ilkinde Tanrı belirli hakikatleri önerme şeklinde bildirmiş, önermeler vasıtasıyla önce kitap oluşmuştur. Kitap, kendisine inananların aracılığı ile bir toplum meydana getirmiştir. Bu vahiy anlayışı klasik vahiy anlayışıdır ve kendi içinde “önerme merkezli vahiy modeli” olarak adlandırılır. İkinci görüşte ise Tanrı Hz. İsa’da ortaya çıkmış, kendini ifşa etmiş, Kutsal Kitap’ta bu ifşanın beşeri bir kaydı olmuştur. Bu anlayış ise kendi içinde “kişi merkezli vahiy modeli” olarak da isimlendirilir. Bu görüşte öncelikle Tanrı Hz. İsa’da kendini gösterir, bu olaya şahit olan insanlar olayı Tanrı’nın ortaya çıkması olarak anlayıp yorumlar ve bir toplum oluşturur. Daha sonra bu toplum, şahit oldukları olaydan anladıklarını yazarak bir kitap oluşturur. Oluşan bu kitap aynı zamanda özü itibariyle şahit olunan olayın gerçekleştiğine dair tarihî birer tutanak niteliği taşımaktadır.⁷¹ Locke burada daha çok “önerme merkezli vahiy” anlayışını savunmaktadır. Bu modeli savunmasının gerekçeleri sahip olduğu vahiy anlayışında mevcuttur.

Locke felsefesinde vahiy kavramına bakıldığında onun vahiy ile gelen buyruğu kuşku götürmez bir şekilde onayladığı görülür. Locke’a göre vahiy her ne kadar deneyim alanın ötesinde olsa da en yüksek derecede onaya sahiptir⁷² ve insana yeni basit ide kazandırmaz.⁷³ Tanrı’dan ilham (*inspiration*) aldığını iddia eden kimse ancak insanlarda mevcut bulunan duyu ve düşünüm yoluyla elde ettikleri basit ideler vasıtasıyla vahiy öğrenebilir. Bu vahiy şekli aktarmalı vahiy olarak adlandırılır. Bunun yanında Tanrı’dan ilham aldığını söyleyen ve insanları doğru yola iletmek isteyen aracının böyle bir sınırlandırmaya ihtiyacı yoktur. Tanrı’dan doğrudan ilham alan bir kimse için Tanrı tarafında konulan ve zihinde dolaylı olarak ortaya çıkan ilk izlenimler üzerinde herhangi bir sınır bulunmadığından bu vahiy orijinal haliyle alınır, bu iletişim şekli Locke tarafından orijinal vahiy olarak adlandırılır.⁷⁴ Locke’un bu anlamda ortaya koyduğu vahiy anlayışında Tanrı aracısında vahiy bildirmekte, ona herhangi bir yorum katmadan aldığı haberleri insanlığa aktarmaktadır.

Locke Aydınlanmaya zemin hazırlayan bir düşünür olarak dini düşüncelerin insanların yorumlarından çok insanın kendi salt düşüncesi ile iman edilecek inanç esaslarına ulaşmaları gerektiğini savunur. Kişi merkezli vahiy anlayışı daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kutsal Kitap, Hz. İsa’nın şahsında gerçekleşen olaylara şahit olan insanların yorumlarını içermektedir. Oysa Locke, başta Teslis olmak üzere Kutsal Kitap’taki bazı inanç esaslarını eleştirmiştir. Öyle ki Papa’nın dahi iman esaslarını belirleme ve kutsal

⁷¹ Recep Kılıç, “Batı Düşüncesindeki Modern Tartışmaların Işığında İslam Vahiyi” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c.51, S.1, s.6.

⁷² Locke, *İnsan Anlığı*, s. 463.

⁷³ Locke, *E.C.H.U.*, s. 934.

⁷⁴ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 474-475.

metinleri yorumlamasına karşı çıkar.⁷⁵ Bu anlayış ise önerme merkezli vahiy anlayışı ile uyum içerisindedir.

Locke ortaya koyduğu vahiy anlayışında fizik ötesi bir varlık olan Tanrı ile fiziksel bir varlık olan insanın orijinal vahyi alma esnasında nasıl bir yolla iletişime geçtiğini tam manasıyla açıklığa kavuşturmamıştır. Öyle ki, Tanrı deneyimin ötesinde bir varlıktır insan ise mevcut bilgisine deneyim ile ulaşır. Peki ya bu iletişim nasıl olmuştur? Locke bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmaz. Locke'un vahiy konusunda cevaplamadığı diğer bir alan ise vahyin 'Bilginin mi? İncanın mı?' konusu olduğunu tam manası ile felsefesinde açıklığa kavuşturamamakta bu konuda hangi alanın konusu olursa olsun vahye olan güvenin tam olması gerektiğini öne sürmektedir.⁷⁶ Locke'un vahiy hakkında birçok konuyu bu şekilde cevapsız bırakması kendi felsefesinde bu konuyu sağlam bir zemine oturtamamasından kaynaklanabilir. Akıl ve vahiy arasındaki dengeyi tam manası ile kuramayan Locke, bazı düşüncelerinde adeta bir teolog edasına bürünür, incancına oldukça bağlı bir kişiliğe sahiptir ve vahiy ile alakalı düşüncelerini ortaya koyarken vahyin hiçbir şekilde akla ters düşmeyeceğini iddia eder. Buna rağmen o Kutsal Kitap'ta yer alan hiçbir vahyi böyle bir incelemeden geçirmemiştir. Filozof Locke ile Hristiyan Locke bu anlamda ciddi bir şekilde birbirinden ayrılmaktadır. Öyle ki Hristiyan Locke şayet herhangi bir kanaatinin Kutsal Kitap'a aykırı olduğu gösterildiği takdirde bu kanaatini hemen kınayacağını ve terk edeceğini ve Kutsal Kitap'taki bütün vahyin Tanrı'nın iradesinin bir beyanı olarak gördüğünü ifade eder. Ona göre her şartta bu beyanın doğru olduğunun kabul edilmesi gerekir.⁷⁷ Bu bağlamda Locke akıl vahiy dengesinde vahyin tarafına daha fazla ağırlık verdiği düşünülebilir.

4. Locke Felsefesinde Akıl -Vahiy İlişkisi

Locke'da insan eylemleri düşünüm ve hareketin ürünüdür.⁷⁸ Ona göre insan bu eylemleri ortaya koyarken özgürdür. Locke felsefesinde özgürlük, insanın kendi iradesi doğrultusunda hareket edebilme seçeneğine sahip olması demektir. Bu yeti sayesinde insan bir eylemi diğer eyleme tercih edilebilir,⁷⁹ bu seçme özgürlüğü ise onu mutluluğa eristirecektir. Mutluluğun peşinde olan insan bunu ancak özgür iradesi ile yapabilir. Locke mutluluğa ahlak kurallarında görür ve ahlak kurallarının belirlenmesinde Tanrı'ya etkin rol verir. Tanrı hem ahlak kurallarını koyan hem de ahlak kurallarına uyma ya da uymama sonucunda ceza ve mükâfatı veren bir varlıktır.⁸⁰ Tanrı ceza ve

⁷⁵ Çetin, a.g.e., s. 21.

⁷⁶ Locke, *İnsan Yetisi*, (III.-IV. Kitap) s. 458

⁷⁷ Çetin, a.g.e., s. 99.

⁷⁸ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 193.

⁷⁹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 187.

⁸⁰ Çetin, a.g.e., s. 119-120.

mükâfatı vahiy aracılığı ile bildirmiştir. Özgür bir şekilde eylemde bulunan insan ise akli aracılığı ile hangisini seçeceğine karar vererek hayatını tercih ettiği biçimde şekillendirecektir. Bu karar verme aşamasında aklın önemli bir yeri olduğu kadar vahyin de rolü büyüktür. O halde gerçek vahyin sahte vahiyden ayrılması, ahlaki olanın belirlenmesi açısından da oldukça önemlidir.

Locke'a göre sahte vahiy ile gerçek vahiy iki yol ile ayırt edilebilir; Tanrı'dan haber aldığını söyleyerek insanları kandırmayı amaçlayan biri bunu ispatlayacak elinde hiçbir kanıt bulunduramayacaktır. Öyle ki gerçek vahyin en önemli kanıt aracısının elinde çok güçlü bir delil bulundurması, Tanrı vasıtasıyla insanlara gösterdiği mucizeler ile gerçek vahiy getirdiğini ispatlamasıdır.⁸¹ Mucize kavramı bu anlamda vahyin gerçekliğini anlamak açısından çok önemli bir kriterdir.

Mucize, felsefede doğa yasalarına aykırı bir kavram olup doğal yollarla açıklayamadığımız kavrayışımızı aşan olay ve oluşumlara verdiğimiz isimdir.⁸² Locke, deneyim ötesi alanın bir ifadesi olsa da vahyin doğrulanmasında, mucizeye ihtiyaç duymaktadır. Ona göre vahyin geçerli olduğunu göstermek için görülür işaretler bulunması gerekmektedir.⁸³ Bu görülür işaretlerden kasıt mucizedir. Bu anlamdaki vahiy şahadete dayanmaktadır. Mucize kavramı kendi içerisinde ona tanıklık gösteren insanların özelliklerine göre daha belirgin bir hale gelecektir.

Şahadet bir şeye tanık olmaktan gelir. Mucizenin anlaşılması için başlangıçta tanıklığı tartışmak ve geçerliliğini ortaya koymak gerekir. Tanıklığın geçerliliği, tanıkların sayısına ittifakına, ehliyetine, tanıklık amacına, gerçek koşullarına uyumlu olmasına ve aksi iddialara bağlıdır. Bütün insanların, her asırda bir konu hakkında ittifak göstermesi fikir birliği etmesi, o şeye nerdeyse matematik kesinlik kazandıracak iddia edilir buna örnek olarak da tabiattaki olağan akışa evrensel olarak inanılması verilmektedir. Bu durum kesin bir kural içermese de birçok kişi bu duruma tanıklık getirdiğinden öyle kabul edilir. Vahiyle bize gelen bilgi içinde bu böyledir. Vahiy, ortaya koyduğu bilgilerle görülür işaretlere bağlı olması ve haber verdiği bilgilere tanık getirmesi zorunludur.⁸⁴ Locke'un bu anlamda ortaya koyduğu mucize anlayışı Hristiyan teolojisine paralel bir anlam içermektedir.⁸⁵ Hristiyan dininde mevcut bulunan mucize öğretileri Kutsal Kitap'ta yer alır. Locke Kutsal Kitap'ta geçen mucizelere kendi eserlerinde yer vermektedir. Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesine,⁸⁶ İsa Mesih'in felçli insanları

⁸¹ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 459.

⁸² Cevizci, "Mucize", *Felsefe Sözlüğü*, s. 1123.

⁸³ Dider, *a.g.e.*, s. 70

⁸⁴ Didier, *a.g.e.*, s. 70.

⁸⁵ Şener, *a.g.e.*, s. 163.

⁸⁶ Locke, *E.C.H.U.*, s. 956-957.

iyileştirmesine, kör birisinin gözlerini açtığına, ölüyü dirilttiğine dair mucizeler Locke'un eserlerinde de mevcuttur.⁸⁷ Kutsal Kitap'ta ortaya koyulan bu mucizeler Locke'a göre mucizenin ortaya çıktığı zamanda yaşayan insanlar tarafından müşahede edilebilecek olaylardır.

Locke'un bu anlamda ortaya koyduğu mucize anlayışı sağlam bir yapıda değildir. Öyle ki tanıklığa bağlı bir mucize anlayışında her ne kadar o mucizeye tanık olmuş insanlar bunu deneyimleseler de daha sonra bu olayı onaylayacaklar için aynı durum söz konusu değildir. O halde Locke'da mucize anlayışı daha çok imanı bir boyuttur. Nitekim *İnsan Anlığı* eserinde o "Tanrı bu anlamda mucizeyi yaratarak ilk önce peygamberini ikna etti. Elçisi böylelikle vahiy bilgisine güvendi. Bu bilgileri insanlara anlatma noktasında emin oldu."⁸⁸ sözleriyle de mucize konusunda ilk önce peygamberin ikna olduğunu bir güven içerisinde de bunu insanlıkla paylaştığını ifade eder. Bu durumda akıldan çok ikna olma, Tanrı'ya güvenme yani iman ön plandadır.

Locke'un sahte vahiy ile gerçek vahiy birbirinden ayırmada, vahiy doğrulamada kullandığı ikinci yol ise yukarıdaki ifadelerinden farklı bir şekilde aklın kılavuzluğuna başvurmaktır. Ona göre vahiy içeren önerme zihinde mevcut olan daha önceki bilgiler ile zıt bir anlam içermemesi gerekir.⁸⁹ Vahiy olarak sunulan önerme, daha önceki bilgiler ile çelişki içerecek bir yapıya sahipse, Tanrı'nın insana sunmuş olduğu tüm bilgi ilkeleri bu şekilde tersyüz eder. Bu durum ise Tanrı'nın mükemmel bir yeti olarak insana kazandırdığı anlama yetisini ortadan kaldırmaktadır.⁹⁰ Anlama yetisinin böyle bir duruma maruz kalması ise "imkânsız olduğu için inanıyorum"⁹¹ (Credo, quia impossibile est) şeklindeki yanlış bir çıkarımı oluşturur. Locke böyle bir çıkarımın yanlışlığını vurgulamakla beraber kendi içinde bulunduğu inanç dünyasına bu anlamda bir eleştiride bulunmamış, herhangi bir kanaatinin Kutsal Kitap'a aykırı olduğu gösterildiği takdirde bu kanaatini terk edeceğini söylemiştir.⁹² Locke bir taraftan aklın nihai yargıçlığını kendine rehber ilan etmekte, doğru bilginin kaynağını deneyimle elde edilen bilgilerle şekillendirmekte diğer yandan metafiziksel bir varlık olan Tanrı ve onun insanlarla iletişime geçtiği vahiy en genel geçer, hakkında kuşku duyulmayan ve en yüksek onaya sahip olunması gereken bir önerme olarak görmektedir.⁹³ Böylelikle Locke bilgi alanı ile inanç alanının sınırlarını çizememekte bu iki alanı birbirine karıştırmaktadır.

---

⁸⁷ Şener, *a.g.e.*, s. 157-158.

⁸⁸ Locke, *E.C.H.U.*, s. 956-957.

⁸⁹ Locke, *E.C.H.U.*, s. 937.

⁹⁰ Locke, *İnsan Yetisi*, (III.-IV. Kitap) s. 443.

⁹¹ Locke, *E.C.H.U.*, s. 944.

⁹² Çetin, *a.g.e.*, s. 99.

⁹³ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 463

Locke göre en tartışılmaz gerçek Tanrı'nın varlığıdır ve bundan hiçbir şekilde şüphe duyulmaz. O bu durumu şu sözleri ile ifade etmektedir;

“Tanrı'nın olduğunu kesin bilebiliriz. Tanrı bize kendi üzerine doğuştan ideler vermemiş ve zihinlerimize kendi varlığını okuyabileceğimiz yazılar kazımamış olmakla birlikte, bize zihinlerimizi donatan o yetileri sağladığına göre, kendini tanısız bırakmış sayılmaz; Çünkü duyularımız, algılarımız ve aklımız olduğuna göre, kendi kendimize kaldığımız zaman onun açık bir kanıtından yoksun kalmış olamayız.”⁹⁴

Bu açıklamadan yola çıkarak denilebilir ki Locke'a göre aklın kaynağı Tanrı, bilginin kaynağı ise deneyimdir. Ona göre insan eğer aklını doğru bir şekilde kullanırsa Tanrı'yı bilebilir. Nitekim akılda Tanrı'nın bir armağanıdır. Akıl yetisi ile donatılan insan bu armağan ile Tanrı'yı bilmekte fakat Tanrı'yı daha iyi tanımak, bilgisinin eksikliğini kapatmak için vahye ihtiyaç duymaktadır.

Vahyi doğrulamada da önemli bir araç olarak görülen akla verdiği önem ile Locke “Modern İncil Tenkitçiliğinin” başlamasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.⁹⁵ O bu anlamda Hristiyanlık dini açısından da önemli gelişmelere imza atmış, Aydınlanma Çağı böyle bir ortamda inşa edilmiştir. Ona göre insanlar otoriterlerden sıyrılmalı akıllarının onlara gösterdiği yoldan ilerleyerek doğru olanı kendileri bulmalıdır. Locke bu konuda şu örneği verir: İnsanlar şayet Papa'nın Kutsal Kitap'ı yorumlamasını bu yorumun İsa'nın kastettiği anlama uyup uymadığını incelemeyen tasdik ederlerse inandıkları kişi İsa değil Papa olur. Böyle bir durumda Papa'nın otoritesine dayanılmış ve onun söylediklerine sarılmış olunur.⁹⁶ Locke için burada neye, neden inanıldığını bilmek son derece önemlidir. Eğer doğru bir inanın savunucusu olmak, Papa'nın değil Tanrı'nın mesajı alınmak isteniyorsa bu durumda inanılacak konular akıl perspektifinden geçirilmeli her türlü önyargı ve kanaatten sıyrılarak kutsal metinler tam bir objektiflik ile bakılmalıdır. Burada bağnaz bir inanış reddedilmekte insanın kendi inanç dünyasını kendisinin şekillendirilmesi istenmektedir.

Görüldüğü üzere Locke gerek sahte vahiy ile gerçek vahyin birbirinden ayrılmasında gerekse vahyin muhtevasının anlaşılmasında akla son derece önem vermektedir. Bütün bunlarla birlikte vahyin içerdiği birçok hakikatin akıl ile izah edilmeyeceğini ifade etmektedir. Akıl her ne kadar insanı Tanrı'ya götürse de vahiy hakikatlerinin kabulü imana bağlanmaktadır. Bu anlamda Locke ortaya koyduğu düşünceler ile kendi felsefesi ile çelişik ifadelerde bulunmuş görünmektedir. Bütün bunlarla birlikte o akla verdiği

---

⁹⁴ Locke, *İnsan Anlığı*, s. 422.

⁹⁵ Çetin, *a.g.e.*, s. 21.

⁹⁶ Çetin, *a.g.e.*, s. 93.

önem ile içinde bulunduğu çağa göre oldukça önemli bir işi üstlenmiş yepyeni bir çağın oluşmasına olanak tanımıştır.

SONUÇ

Akıl yetisinin doğru kullanılması doğru bir bilgilendirme sürecinin gelişmesine, doğru bir bilgilene ise hakikate ulaşmaya yardımcı olur. Locke, ortaya koyduğu felsefe sisteminde öncelikle akıl yetisinin nasıl kullanması gerektiğini öğretmeyi ve bilgi edinme aşamalarını göstererek insana doğru ile yanlış arasındaki tercihte gerçek olanı seçmesi noktasında yardımcı olmayı hedeflemiştir.

Locke doğru bir düşünce sistemini ortaya koymak için bilginin ortaya çıkma safhaları üzerinde durmuş düşünceyi meydana getiren ide kavramı inceleyerek bilgilene sürecini izah etmiştir. İdeler düşünceyi meydana getiren nesnelere. İdelerin nereden geldiği sorusu onun felsefesinde açığa kavuşturulmamış bir problem olarak kalmaktadır. Bununla birlikte ideler rasyonalist düşünürlerin iddia ettiklerinin aksine doğuştan değil sonradan deneyim yoluyla kazanılır. Bu anlamda Locke, felsefe tarihi içinde ampirizm akımın kuruculuğunu üstlenen bir filozoftur.

Ampirizm temelde deneyim yoluyla dış dünyanın anlaşılır hale gelebileceğini savunur. Deneyim, gerçeğin peşinde gitme yolunda insana önemli ölçüde yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte deneyim alanı kısıtlı olduğundan tek başına insana yetememekte başka yardımcıları ihtiyaç duyulmaktadır. Locke bilginin eksik kaldığı bu yerlerde aklın yanında kendine yardımcı olarak vahiy seçmiştir.

Deneyim sonucunda elde edilen bilgi insana oldukça dar bir dünyanın kapılarını açar. Yaşamın bütün safhalarının aydınlığa kavuşmasında ise insanlığa Tanrı tarafından gönderilen vahiy yardımcı olmaktadır. Akıl ışığında ortaya konulan vahiy bilgisi, hakiki bilginin elde edilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Hakiki olanın anlaşılmasında akıl ve vahiy arasındaki denge Locke felsefesinde üzerinde önemle durulan bir konudur. Akıl ve vahyin hiçbir zaman birbirlerine ters düşmediğini öne süren Locke vahiy anlamada akli kendine rehber kılmıştır.

Locke'un akla verdiği değer yaşadığı yüzyıla göre oldukça önemlidir. O bu anlamda çağının çok ötelere seslenerek insanlara kendi akıllarını kendi özgür iradeleri ile kullanmaları gerektiğini aksi takdirde yanlış bir düşünce sistemi içine girerek gerçek inançtan uzaklaşabileceği uyarısında bulunur. Locke insanların Papa'nın dediklerine değil İsa'nın dilinden Tanrı'nın emirlerine inanmaları gerektiğini belirterek papalığın belirlediği dini doğmaları doğrudan kabul etmeyi ve inanmayı uygun bulmaz. Onun yerine doğru bir dini düşünce kurabilmek için Kutsal Kitap'ın akıl gözlüğü ile

okunmasını tavsiye eder. Bir anlamda körü körüne doğmalara inanmaya karşı çıkarken diğer yandan vahiy ürünü sayılan Kutsal Kitap'ın dahi akılla incelenmesi ve değerlendirilmesi gereğini ortaya koyarak akılcı bakış açısından ödün vermez görünmektedir. Bu çabaları ile o Modern İncil Tenkitçiliğini başlatan düşünürdür.

Locke, her ne kadar akla ve deneye oldukça önem verse de vahiy karşısında tutumu ile katı bir ampirist gibi davranmamış görünmektedir. O, vahiy karşısında akli bir inceleme yapılması gerektiğini tavsiye etse de kendisi böyle bir incelemede bulunmamış, aksine bu düşüncesiyle çelişen açıklamalar yapmıştır. Çünkü o, herhangi bir konuda Kutsal Kitap'a aykırı bir kanaatinin olması durumunda bu düşüncüyü hemen terk edeceğini Kutsal Kitap'taki bütün vahyin Tanrı'nın iradesinin bir beyanı olarak gördüğünü belirtir. Körü körüne bir inanişaya karşı çıkan Locke bu ifadeleriyle tenkit ettiği tutumu kendi sergilemektedir.

Locke'un akli olanı dışladığı diğer bir alan ise vahyin alımı aşamasında aracı rolü üstlenen kişinin Tanrı'yı nasıl hangi ideler ile anladığı sorunudur. Bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmayan düşünür daha çok gerçek vahyin sahte vahiyden ayırma yöntemi üzerinde durur. Ona göre, sahte vahiy ile gerçek vahiy ayırmada temelde iki yöntem vardır. Bunlardan ilki mucize kavramı, ikincisi ise vahiy olarak sunulan bilginin diğer bilgilerimiz ile çelişmeyecek nitelikte olmasıdır.

Locke, vahiy aldığını iddia eden kişinin Tanrı'nın aracılığı ile birtakım işaretler sunacağını belirterek Kutsal Kitap'da geçen mucizeleri bu işaretler olarak gösterir. Yukarıda da işaret edildiği gibi Locke mucizenin mucize olduğuna işaretin Tanrı'dan geleceğini belirtmekte ancak bunun Tanrısal işaret olduğunun kabulünü Tanrı'ya olan güvene yani imana bağlamaktadır. Vahiy doğrulamada ikinci bir araç olarak gördüğü akıl ile aksi bir tutum sergileyen Locke bu anlamda da kendi felsefesi ile çelişmiş gibi gözükmektedir.

Locke vahiy doğrulamada ikinci bir yöntem olarak yukarıda da ifade ettiğimiz üzere akıl görür. O vahiy bilginin anlama yetimiz dâhilinde olduğunu ve bizim bilgimizi aşmayacak, daha önceki bilgilerimiz ile tezat bir nitelik barındırmayacak özellikte olması gerektiği üzerinde durmuştur. Böyle bir inceleme ise ancak akıl rehberliği ile yapılabilmektedir. Bu ise aklın ve bilginin sınırlarında bir vahiy anlayışını getirir. Teistik bakış açısına göre aşkın ve sınırsız Tanrısal aklın ürünü olan vahyin sınırlı insan aklı tarafından nasıl algılanabileceği ve değerlendirilebileceği ise Locke'un bakış açısında cevaplanmamış bir soru olarak kalmaktadır. Onun bu yaklaşımı Kant'ın aklın sınırlarında din ve aklın kavrayabileceği deistik Tanrı düşüncelerini hatırlatmakta, bir anlamda Locke kendisinden sonraki düşünürlere bu konuda yol göstermektedir.

Aklın rehberliğinde hareket etmenin önemini ifade eden Locke, kendi ampirik düşüncesine uygun olmayan bir şekilde aklın kaynağını metafizik bir varlık olan Tanrı olarak görmektedir. Ona göre bilginin kaynağı deneyim, aklın kaynağı ise Tanrı'dır. Şüphesiz ki Tanrı deneyimle bilinemez, ampirik düşünce de ise bilginin tek kaynağı deneyimdir. O halde deneyimle bilemediği bir varlığa aklın yaratıcısı rolünü vermiştir. Bu durum ise kendi içinde sorunlu bir yapıyı beraberinde getirmekte, en azından deneyimle bilinemediğine göre aklın yaratıcısının veya kaynağının Tanrı olduğunun nasıl bilindiği sorusu gibi en temel soru kendi içinde cevapsız kalmaktadır.

Sonuç olarak kendi felsefe sistemi içerisinde bazı konularda birbirinden aykırı görüşler ortaya koyarak kendisi ile çelişen Locke arada kalmış gibidir. Geçiş dönemi filozofu olarak Ortaçağ Hristiyan düşünürlerinde görülen iman akıl, din felsefe gerilimini yaşadığı, bir yanda imanı vahye ve Tanrı'ya inancı diğer yanda akli ön plana çıkarma düşüncesi arasında zaman zaman bocaladığı görülmektedir. O insan aklına öncelik ve önem vermiş, vahyin doğruluğu anlamak için de akli temel ölçüt kabul etmiştir. Ancak akıl, vahiy, mucize ilişkisini yeterince çözümleyememiş, vahye yer açmak için kendi ampirik düşüncesinden taviz vermek ve vazgeçmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- BOLAY, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara, 2009.
- BOLAY, Süleyman Hayri, *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- ÇETİN, İsmail, *John Locke'de Tanrı Anlayışı*, Vadi Yayınları, Ankara, 1995.
- DIDIER, Jean, *John Locke*, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2009.
- DİKMEN, Mehmet, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 2014.
- ERGAT, Emir Ali, *Dil Düşünce ve Varlık İlişkisi J. Locke ve Berkeley Örneği*, Birey yayınları, İstanbul, 2008
- ERDEM, Hüsameddin, *Bazı Felsefe Meseleleri (Felsefeye Giriş)*, Hü-Er Yayınları, Konya, 2012.

- GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 1966.
- LOCKE, John, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, çev. İsmail Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.
- LOCKE, John, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- LOCKE, John, *İnsanın Anlam Yetisi Üzerine Bir Deneme I-II. Kitap*, çev. Meral Delikara Topçu, Öteki Yayınları, Ankara, 2000.
- LOCKE, John, *İnsanın Anlam Yetisi Üzerine Bir Deneme III- IV. Kitap*, çev. Meral Delikara Topçu, Öteki Yayınları, Ankara, 1999.
- LOCKE, John, *An Essay Concerning Human Understanding*, The Pennsylvania State University, Electronic Classics Series, Faculty Editor, Jim Manis, Hazleton, PA. 1999.
- KILIÇ, Recep “Batı Düşüncesindeki Modern Tartışmaların Işığında İslam Vahyi” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.51, S.1, 2010, ss. 5-13.
- OKTAY, Ayşe Sıdika, *Din Felsefesinde Vahiy ve Mucize Kavramları*, Nokta Yayınevi, Isparta, 2013.
- ŞENER, Habib, *John Locke ve David Hume Din Felsefesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.